

РЕЦЕНЗИИ И ОБЗОРИ

АЛБЕНА СТАМЕНОВА. ИСТОРИЯ ЛЕКСИЧЕСКИХ ДРЕВНЕБОЛГАРИЗМОВ В УКРАИНСКОМ ЛИТЕРАТУРНОМ ЯЗЫКЕ. СОФИЯ, ПАРАДОКС, 2017. 535 с.

Излязлата през 2017 г. книга на доц. д-р Албена Стаменова представя резултатите от нейната работа, започната практически от самото начало на заниманията ѝ с украинистика като докторантка в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Представеният труд обаче значително надхвърля мащабите на докторската дисертация, която лежи в неговата основа. Продължителната работа на авторката върху този езиков материал, по същество лексиколожки и лексикографски обработен и описан, води до редица изводи както за условията на съществуване и разволя на анализирания лексикални единици, така и за взаимодействията между двата езика. Работата е посветена на една от вечните теми в славистиката – взаимоотношенията на най-стария славянски книжовен език с исторически засвидетелстваните и със съвременните славянски езици. Разбира се, разглежданата тематика има редица аспекти – структурни, фонетични, граматични, лексикални, които от своя страна могат да бъдат разглеждани в различни ракурси и с оглед на различни отрязъци от време в историята на славянските езици – като резултат за езика източник или за езика приемник; от гледна точка на заемането като процес, като форма на адаптация, на възприемане или неутрализация на някои заети особености и т.н. Този факт дава възможност за голяма свобода и широта на изследователските подходи, но крие опасността от непоследователност и еkleктизъм в прилагането на изследователските методи. Веднага трябва да се каже, че авторката е съумяла да избегне успешно тази опасност и да съчетае няколкото възможни изследователски подхода, без да „падне в капана“ на прекалената творческа свобода. Едно от основните достойнства на работата е стремежът към максимална историческа обективност и липсата на каквато и да било изследователска предубеденост при интерпретацията на езиковите явления.

В своето изследване Албена Стаменова се опира на солидната теоретична база, която предлага съвременната социолингвистика за проучването на книжовните езици и в частност на тяхната история. Както е известно, историческите аспекти на социолингвистичната теория са по-слабо разработени от тези, които се отнасят до съвременните езици. Въпреки това в представяната книга успешно се развива историческо социолингвистично проучване, основаващо се преди всичко върху анализа на езиковата ситуация и взаимодействието между близкородствени езици в условията на диглосия.

Анализираният лексикален материал е почерпан от 86 исторически и съвременни текста на старобългарски, древноруски и украински език. Освен това той е сравняван с 53 исторически речника, обхващащи повечето достъпни в наше време лексикографски справочници, като се започне от *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum* на Франц Миклошич, мине се през *Материали для словаря древнерусского языка* на И. И. Срезневски и се завърши със съвременните исторически речници на украинския и на руския език, разработени от големи колективи и опиращи се върху много широка ексерпция на лексика от целия период на съществуване на източнославянската книжнина. Особено интересни като източник на материал за интерпретация са руско-украинските речници, които позволяват да се направи разграничение между употребата на книжовната старобългарска лексика в съвременния руски и в съвременния украински език.

Обработката на този сам по себе си огромен по обем езиков материал включва индивидуален анализ на всяка от изследваните лексеми с оглед както на фонемния ѝ състав, така и на семантичните и хронологичните особености, които характеризират нейната употреба. Това, разбира се, изисква и отлично познаване на историческите събития и процеси в развитието и взаимоотношенията между източнославянските народи и техните книжовни езици. Много ценна за адекватния анализ на лексемите е подготовката на автора по всички въпроси на езиковата ситуация в Украйна с нейната историческа специфика, произтичаща от обществените условия и политическите промени. Освен това всяка от анализираните заглавни думи предоставя допълнителна и много интересна информация за епохата на своето възникване и заемане.

Анализиран е отразеният в старобългарските речници лексикален материал, чиито адаптации в украинския език могат да бъдат открити в съществуващите исторически речници. Проследено е развитието на старобългарските заемки през различните периоди от съществуването на древноруския (общ за всички източни славяни) език, на староукраинския и на съвременния украински език, като се отчитат и проявените различия в тяхната историческа съдба в руския и в украинския. Установени са и редица промени в тях, фонетичен или морфологичен/словообразователен развой, семантично развитие и стилистично разслоение в приемащия език. Сред най-интересните открития в работата е наблюдението, че с течение на времето в украинския език количеството на заетите старобългаризми намалява по-бързо, отколкото в руския език. То се свързва с особеностите на езиковата ситуация в Украйна, където старобългаризмите постепенно започват да се осъзнават като част от руския език и следователно като атрибут на господстващия имперски език (с. 161). Това допринася за по-бързото отстраняване на определени словообразователни модели от украинския, отколкото от руския език, където не действа такъв важен социолингвистичен фактор.

Специално трябва да се изтъкне значението на т.нар. приложения към изследването, които всъщност представят няколко самостоятелни исторически речника на украинския език, възникнали в резултат на прилагането на различен авторски ракурс при анализа. Първото от тях (с. 225–329) представя лексикалните старобългаризми в украинския език в отделните етапи от неговата история. Убедително е онагледен значителният брой на старобългаризмите в началния период и постепенното им отпадане от системата на езика в по-късните периоди. Второто приложение (с. 333–432) представя състоянието в съв-

ременния украински език, където значителна част от лексемите претърпяват адаптация в различна степен – преди всичко на фонетично и словообразователно равнище. Особено интересни са немалък брой лексеми, които са засвидетелствани само в най-ранния период и в съвременния украински език, но не са засвидетелствани в други исторически текстове от свързващите периоди. Аргументирано звучи заключението на авторката, че те всъщност не са изчезвали, а просто не са засвидетелствани, тъй като стигналите до нас исторически текстове не дават основание за тяхната употреба или пък авторите им са използвали други (синонимни) изразни средства. На тях са посветени няколко подборки от анализираната лексика с оглед на присъствието или отсъствието им в украинския език през различните периоди от съществуването му, които са представени в Приложение 3.

В заключение може да се каже, че награденият труд е не само първото по рода си обобщаващо монографично изследване на старобългарския лексикален пласт в украинския език. В действителност държим в ръцете си една истинска история на старобългаризмите, съдържаща множество по-малки и по-големи открития, свързани с приемането, развитието и съвременното състояние на тази лексика в украинския език в съпоставка със състоянието ѝ в руския език. Не е за подценяване и авторското приложение на социолингвистична методика към историята на украинския книжовен език, което обогатява науката с интересен материал, обобщен теоретично и практически, върху историята и съвременното състояние на резултатите от взаимодействието на старобългарския език с украинския и с руския книжовен език.

✉ Доц. д.ф.н. *Маргарита Младенова*
Софийски университет „Св. Климент Охридски“
бул. „Цар Освободител“ 15, София 1040, България
margo@slav.uni-sofia.bg

Публикувано: 30 март 2018